
Владислав КІОРСАК,
магістр (Львівський національний
університет ім. І. Франка, Україна)

ВІЙСЬКОВІ НАПАДИ “МОРСЬКИХ КОНУНГІВ” НА ОКОЛИЦІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ВІДОБРАЖЕННІ ЛЕГЕНДАРНИХ САГ

Легендарні саги, чи як їх ще називають “саги про давні часи” (Fornaldarsögur Norrurlanda, за К. Равном), містять найбільше згадок про територію Східної Європи з-поміж інших скандинавських джерел. Однак їх історичну цінність неодноразово піддавали сумнівам дослідники -скандинавісти. Одні вчені розглядали легендарні саги лише як джерело вивчення культурної спадщини, інші вважали, що вони придатні тільки для реконструкції середовища творення, а дехто і повністю заперечував їх історичну цінність, ототожнюючи з художньою літературою¹.

За першою класифікацією саг був запропонований поділ на “історичні” та “неісторичні” саги. Відповідно “легендарні саги” потрапили до другої частини, до “неправдивих саг”². За Михайлом Стеблін-Каменським, вимисел був не прихований, а свідомий, і навіть у середовищі тодішнього суспільства вони сприймалися як “неправдиві”³. Виходячи з концепцій російських, радянських і польських істориків, за якими сага не може розцінюватись як достовірне історичне джерело, значна частина дослідників не брала до уваги їх свідчення. Тому, якщо “королівським” та “родовим” сагам впродовж останніх десятиліть було присвячено багато ґрунтовних праць, то “легендарні саги” виступають у поодиноких дослідженнях східноєвропейських істориків.

Характеристика особливостей саг даного циклу закладена вже у самій назві. “Саги про давні часи” описують події, що відбувались у “доісторичний”, легендарний час епохи вікінгів. Територіально вони охоплюють найвіддаленіші регіони тодішньої Ойкумени. Систематично записувати ці твори починають у XIII-XIV ст., однак на основі давньої усної традиції, тому більшість легендарних саг є анонімними.

---

¹ Тиандер К. Ф. Поездки скандинавов в Белое море. Санкт-Петербург, 1906. С. 100–106; Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. Москва: Научно-издательский центр “Ладомир”, 1996. С. 22–29; Джаксон Т. Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе. Тексты, перевод, комментарий. Издание второе, в одной книге, исправленное и дополненное. Москва: Русский Фонд Содействия Образования и Науке, 2012. С. 24–32.

² Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 8–10.

³ Стеблін-Каменський М. І. Саги як історический источник. *Рыдзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия IX-XIV вв.* Москва: Наука, 1978. С. 19–20.

М. Стеблін-Каменський зазначав, що “саги про давні часи” мають найменшу історичну вагу, тому що проміжок між часом, у якому відбувались події, і часом їхнього запису є найбільшим з-поміж інших груп саг⁴. Арон Гуревич та інші дослідники взагалі відкидали історичне значення легендарних саг. У результаті, тексти цих саг не перекладались російською мовою, а дослідники обмежувались лише хрестоматійними уривками деяких творів. Виняток становить позиція Олени Ридзевської, яку можемо вважати найбільшим знавцем саг у Східній Європі. Але значна частина її доробку так і не була опублікована.

Інша ситуація була із західноєвропейською історіографією, де легендарним сагам присвячена низка капітальних досліджень⁵. “Саги про давні часи” ставали предметом дослідження молідних наукових конференцій⁶ тощо.

Аналізуючи тексти давньоскандинавських саг, можна виокремити такі ментальні особливості скандинавів як войовничість та потреба у славі. Цей момент яскраво ілюструє “Сага про Стурлауга Працьовитого”: “*Навіщо мені виходити заміж за того чоловіка, який лише займається господарством зі своєю матір’ю і нічого не робить для своєї слави*”⁷. Найпростішим способом здобути славу були вдалі морські походи, нерідко піратство та грабунок прибережних територій. Пригоди більшості героїв легендарних саг починаються саме з цього.

Нерідко об’єктом нападу морських піратів були і території Східної Європи. Як зазначав Омелян Пріцак, двадцять п’ять з тридцяти легендарних саг містять згадки про Східну Європу⁸. Однак більшість з цих свідчень мають загальний характер і не подають важливої інформації для реконструкції соціально-політичної ситуації на руських землях. Попри те варто виділити низку моментів, які відображають деякі особливості міжетнічних відносин на території Карелії, Приладожжя, а також Прибалтійських земель та верхнього Подніпров’я. Аналізуючи тексти саг, можна дійти висновку, що скандинави були добре обізнаними у східноєвропейській географії. Прикладом цього є використання великої кількості топоніміки у сагах, яку досить точно можна локалізувати⁹.

Найчастіше у сагах можна зустріти інформацію про два східноєвропейські топоніми – Альдейгюборг та Хольмгард. Це міста, які були важливими торговими і політичними пунктами, резиденції конунгів Ауствегу – “Східного Шляху”. І, якщо перший топонім дослідники

⁴ Стеблін-Каменский М. И. Саги как исторический источник. С. 19–20.

⁵ Matthew J. Driscoll. What's truth got to do with it? Views on the historicity of the sagas. *Skemmtiligastar lygisogur: Studies in honour of Galina Glazyrina*, 2012. P. 15–27.

⁶ Див.: Fourth International Saga Conference, München, July 30th-August 4th, 1979.

⁷ Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 123.

⁸ Пріцак О. Й. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських саг). Т. 1. Пріцак. Київ: Обереги, 1997. С. 331.

⁹ Глазырина Г. В. География Восточной Европы в сагах о древних временах. *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*. 1986. С. 229–235; Джаксон Т. Н. AUSTRI GÖRÐUM: Древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 208 с.

ототожнюють із Ладогою, то навколо Хольмгарда ще ведуться суперечки¹⁰.

Традиційно дослідники пов’язували Хольмгард із Новгородом, однак тривалі археологічні дослідження, які за своїми масштабами не знають аналогів у Східній Європі, не змогли підтвердити існування міста з укріпленнями до 1044 р., що відповідає літописним даним. За Леонтієм Войтовичем, найдоцільніше локалізувати Хольмгард на стику Західної Двіни і Дніпра, ототожнюючи його з городищем у Гніздово, біля якого знаходяться величезні могильники (більше 6 тис. курганів), розкопки яких дають скандинавські матеріали¹¹. Це твердження дозволяє переглянути етнокультурні процеси на теренах Східної Європи в іншому ракурсі.

Обидва городища, завдяки своєму географічному розташуванню, були торговими центрами. Альдейгюборг був вихідним пунктом на Волзькому шляху з Балтійського в Каспійське море, яким поступала основна частина арабського срібла. Присутність скандинавів простежується тут з другої половини VIII ст. і переважає до початку XI ст. Альдейгюборг – найбільш згадуваний східноєвропейський топонім у легендарних сагах. Саме цей пункт найчастіше ставав об’єктом нападу зі сторони “морських конунгів”. Один із таких випадків ілюструє “Сага про Хальвдана сина Ейстейна”, записана на початку XIV ст. Як зазначає Г. Глазырина, для створення даної саги автор залучав велику кількість джерел, на які посилається у самому тексті. Це єдина сага, події якої майже повністю розгортаються на території Східної Європи¹².

Сюжет даної саги – класичний приклад нападів вікінгів та захоплення ними територіальних володінь. За сюжетом саги *хевдінг* Ейстейн був одружений з Асою, дочкою Сігурда Хйорта, правнука легендарного конунга Рагнара Лодброка (пізні записи саг нерідко приводили до очевидних хронологічних помилок. У Скандинавії онуків називали іменами дідів, розрізняючи їх за прізвиськами, які часто заплутували авторів записів. Так діяльність Рагнара Лодброка мала місце вже після загибелі Ейстейна¹³; з інших саг можна зробити висновок, що Аса була дочкою данського конунга Гаральда Гільдетана). Після цього шлюбу він отримав землі Фінмарку та Упланду в північній Норвегії. Однак після смерті дружини герой втратив свої землі та відправився на Схід у пошуках слави¹⁴.

Аналізуючи текстуальні особливості деяких саг, можна виявити хронологічні невідповідності, а також ототожнення різних осіб з

¹⁰ Войтович Л. В. Хольмгард-Новгород: загадки истории Руси X – первой половины XI века. *Вестник Удмуртского университета. Серия 5. История и философия. Ижевск, 2015. Вып. 1. С. 7–18.*

¹¹ Там само. С. 17–18.

¹² Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 47.

¹³ Войтович Л. В. Хольмгард-Новгород: загадки истории Руси X – первой половины XI века. *Вестник Удмуртского университета. Серия 5. История и философия. Ижевск, 2015. Вып. 1. С. 7–18.*

¹⁴ Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 51–53.

однаковим іменем, зроблене пізніми записувачами і редакторами усних текстів. Тому, для встановлення більш точної хронології, варто визначити особу головного героя, щодо цієї саги – Хальвдана. У династії норвезьких Інґлінґів можна зустріти одного Хальвдана, сина Ейстейна, однак ці імена були доволі поширеними у той період¹⁵. Л. Войтович ототожнює героя Хальвдана з Хальвданом Старим (Halfdanrgamli). Цей представник данської династії Скъольдунґів чітко фіксується під 782 р., коли він очолював посольство данського конунга Сіґіфріда до Карла Великого¹⁶. Також дослідник погоджується з думкою інших вчених, які вважають літописного князя Рюрика молодшим сином Хальвдана Старого, а сюжет нападу вікінґів на чолі з Ейстеном на Альдейґюборґ – відображенням боротьби шведських і данських династичних кланів за “Ладозьке королівство”¹⁷.

Вартими уваги є деякі топонімічні особливості цієї саги. Наприклад, автор твору локалізує місто Алаборґ у принципово іншому місці, що призвело до численних дискусій¹⁸. Зазвичай Алаборґ у скандинавській писемності ототожнювався з ютландським містом Ольборґом, однак, враховуючи численні суперечки дослідників, можна стверджувати, що найдоцільніше локалізувати Алаборґ, згаданий у сазі про Хальвдана, у районі Білого озера. Не менш важливим є питання про розрізнення автором топонімів *Russia, Gardariki*¹⁹, а також *Austveg*.

У сюжеті саги згадується, що “...було вирішено, що Хальвдан відправиться з країни (Гардаріки) з п’ятьма кораблями і вибере собі хоробрих воїнів. Відплив він спочатку в Ауствег і спіткав його там успіх...”²⁰, а також зустрічаємо оповідь, де до конунга Ейстейна в Альдейґюборґ прибули купці з Русії, які просили презимувати²¹.

Можливо, це варто розцінювати як явище синкретизму топонімів у пізній редакції саги, однак можна припустити, що первісно ці топоніми могли означати різні території на кшталт скандинавських областей, керованих різними правителями у Скандинавії. Ймовірно, це було пов’язано з тим, що при розширенні торгових шляхів, розвивались і політичні центри.

Ф. Андрощук, аналізуючи археологічні дані, виділяє два типи торгово-ремісничих центрів у Східній Європі, які розмежовані хронологічними рамками. До першого типу дослідник відносить давніші за походженням міста: Ладого, Гніздово, Рюрикове городище, Шестовіце, які були тісно пов’язані з Волзьким шляхом та Двинсько-Дніпровським

¹⁵ Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1985. С. 92–94.

¹⁶ Рыдзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия в IX–XIV вв. С. 69.

¹⁷ Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква, 2006. С. 198; Його ж. Князь Рюрик (Славетні постаті Середньовіччя. Вип. 4). Біла Церква, 2014. С. 51–59.

¹⁸ Глазырина Г. В. Alaborg “Саги о Хальвдане, сыне Эйстейна”. К истории русского Севера. *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*. 1983. Москва, 1984. С. 200–208.

¹⁹ Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 61.

²⁰ Там само. С. 61.

²¹ Там само. С. 61.

шляхами на сході. Існування цих міст співпадає з існуванням Бірки – важливого торгового центру в Скандинавії.

До другого типу хронологічно пізніших міст належать: Смоленськ, Київ, Чернігів, які пов’язані вже з іншою системою торгових шляхів, переважно не з Арабським Сходом, а з Візантією²².

Тетяна Джаксон, на основі топонімії та археологічної періодизації Гліба Лебедева²³, виділила три етапи розвитку топоніму aust-, пов’язуючи це з просуванням вікінгів на Схід²⁴. Однак зазначені топоніми могли й означати різні території, які мали свої осередки. Наприклад, Г. Глазиріна в коментарях до “Саги про Хальвдана, сина Ейстейна” припускала умовний поділ території Русі на північну – Гардарікі, та південну – Руссію, аргументуючи це свідченнями з “Саги про Егіля однорукого і Асмунда вбивці берсерків”, які зазначали, що Русія знаходиться між Гунландом і Гардарікі²⁵. Ця сага також відноситься до пізніх легендарних саг, її запис датується др. пол. XIV ст.²⁶ Саме тому великий проміжок між періодом описаних подій і часом запису саги, а також територіальна віддаленість могли призвести до неточностей у викладі.

Часто у давньоскандинавських писемних джерелах Альдейгюборг і Хольмгард вважались столичними містами, центрами протодержавних утворень. Якщо врахувати концепцію Л. Войтовича про локалізацію Хольмгарда у Гніздово, то можна припустити існування двох основних протодержавних утворень, що знаходились навколо основних торгових шляхів: Хольмгарда як осередку Двинсько-Дніпровсько шляху (основної артерії шляху “з варяг у греки”) та Альдейгюборгу – західної точки Волзького шляху. Під час злиття торговельних шляхів та об’єднання цих територій в централізовану державу топоніміка могла накладатися, що знайшло відображення у сагах.

Торгові шляхи об’єднав літописний князь Олег²⁷. Але свідчення саме про цього Олега у скандинавських сагах не знаходимо, за винятком спроб ототожнити Олега з Орваром Оддом²⁸.

Кінцівка “Саги про Хальвдана, сина Ейстейна” також символічна і не несе особливої цінності у плані історичної інформативності. Автори описують повернення Хальвдана в Норвегію та відвоювання ним

²² Андрощук Ф. А. Гнёздово, Днепровский путь и финал Бирки. Гнёздово. 125 лет исследования памятника. *Труды ГИМ*. Вып. 124. Москва, 2001 С. 126-135.

²³ Лебедев Г. С. Этапы развития русско-скандинавских отношений в IX-XI вв. *IX Всесоюзная Конференция по изучению истории, экономики, литературы и языка Скандинавских стран и Финляндии*. Тезисы докладов. Тарту, 1982. Ч. 2. С. 188-190; Его же. Эпоха викингов в Северной Европе. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1985. С. 185-188.

²⁴ Джаксон Т. Н. AUSTRI GÓRÐUM: Древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках. С. 39-49.

²⁵ Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 103.

²⁶ Fornaldarsögur Norðrlanda.; Rafn, Carl Christian 3. b. Kaupmannahofn, 1830. S. 365-407.

²⁷ Войтович Л. В. Князь Олег Віщий: легенди і загадки. Історичні записки. Збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Вип. 2. Луганськ, 2004. С. 190-202.

²⁸ Тиандер К. Ф. Поездки скандинавов в Белое море. С. 230-245.

материнських земель. Можливо, редактори переплутали Хальвдана Старого з Хальвданом Чорним, сучасником згадуваного Сігурда Хйорта. У “Сазі про Хальвдана Чорного” оповідається, що Сігурд Хйорт був вбитий берсерком Хакі, який захопив його володіння у Хадаланді. Проте Хальвдан убив Хакі і відвоював землі свого тестя, конунга Сігурда в Норвегії²⁹. Інші джерела також не згадують Аси, дочки Сігурда Хйорта.

Цікаві свідчення містить “Сага про Гревйор і конунга Хейдрекка”. Її запис датують XIII ст., однак, на відміну від саги про “Хальвдана, сина Ейстейна”, дослідники однотайно називають першооснову цієї саги – епічні поеми “Битва готів з гунами” і “Пробудження Агнатюра”, які своїм корінням сягають набагато давнішого часу³⁰.

Це джерело цінне для нас своїми генеалогічними даними. Генеалогія у ньому має інший характер, ніж у решти легендарних саг, оскільки її можна порівняти з “Діяннями Данів” Саксона Граматика, із “Сагою про Інґлінгів” Снорі Стурлусона, які, на думку дослідників, є більш авторитетними джерелами.

Аналізуючи текст цієї генеалогії, можна побачити, що першим скандинавським конунгом, який захопив території Східної Європи був Івар Широки Обійми. У сазі згадується, що він об’єднав землі Данів, Саксів, захопив частину Англії, Нортумбрію, Курланд, Естланд, а також землі на схід до Гардаріки³¹.

Схожу інформацію тільки без територій Курланду і Естланду подає і Сноррі Стурлусон у “Сазі про Інґлінгів”³². Такі розбіжності Г. Глазыріна пояснює пізнішою вставкою у зв’язку з територіальними претензіями Швеції на території Прибалтики у XIII ст.³³.

Діяльність цього легендарного конунга датується VII ст. і, на думку Г. Лебедева, не є вигадкою. Дослідник вважає, що саме сюжет про Івара Широки Обійми є перехідним моментом від епічної до історичної генеалогії. На його думку, крізь призму цього сюжету можна відтворити першу зону активності вікінгів³⁴.

Синами Івара були Гаральд Бойовий Зуб і Рандвер. Син Рандвера, Сігурд Рінг відвоював у свого дядька Гаральда Данію³⁵. Цю битву при Бравелі згадує і Саксон Граматик³⁶. Сином Сігурда Рінга автор

²⁹ Снорри Стурлусон. *Круг Земной*. Москва: Наука, 1980. С. 38–42.

³⁰ Глазырина Г. В. Перечень правителей Швеции в древнеисландской “Саге о Хервёр и конунге Хейдрекке”. К проблеме конструирования генеалогий. *Восточная Европа в древности и средневековье*. 2001. С. 66–71; Прицак О. *Походження Русі. Стародані скандинавські саги і Стара Скандинавія*. Т. 2. Київ: Обереги, 2003. С. 242.

³¹ The Saga of King Heidrek the Wise. Both in Old-Ice. and Engl. texts; translated by Christopher Tolkien. London, 1960. S. 59.

³² Снорри Стурлусон. *Круг Земной*. С. 33.

³³ Глазырина Г. В. Перечень правителей Швеции в древнеисландской “Саге о Хервёр и конунге Хейдрекке”. С. 70.

³⁴ Лебедев Г. С. *Эпоха викингов в Северной Европе*. С. 95.

³⁵ The Saga of King Heidrek the Wise. Both in Old-Ice. and Engl. texts; translated by Christopher Tolkien. London, 1960. S. 60.

³⁶ The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus. Translated by Oliver Elton. London:

саги називає Рагнара Лодброка, який після батька став королем Данії³⁷. Цю інформацію підтверджує Саксон Граматик – “Сага про Рагнара Лодброка”³⁸ та “Татр про синів Рагнара”. Згадують Рагнара також Франкські та Ірландські аннали, однак не як короля Данії, а як “dux Nortmannorum”, тобто герцог, князь або ярл. Очевидно, не маючи сталих земельних володінь, він займався піратством, був “морським конунгом”. Найбільше свідчень про нього пов’язано з нападом на Париж у 845 р.³⁹.

Таким чином, беручи до уваги дані джерел та історіографії, важко сказати хто насправді був батьком Рагнара Лодброка. Найвірогідніше, що він належав до бічного данського роду Скіольдунгів і не мав стосунку до шведських Інглінгів. Час його набігів на Європу припадає на період правління у Данії короля Хоріка I. Генеалогія Рагнара Лодброка є надзвичайно заплутаною, однак сумнівно, що саме Сігурд Ріг був його батьком⁴⁰.

Також сага згадує синів Рагнара та території їхнього правління. Цікавим є свідчення про Хвістерка, бастарда, або молодшого сина Рагнара, який правив в Аустрії⁴¹. Згадує його і Саксон Граматик, але в латинізованій формі як Вітсерка. Свідчення Саксона є досить розлогіми, він згадує напад Рагнара на Гелеспонт, очевидно, цю назву варто трактувати як латинізоване позначення території Ауствегу, створене під впливом античної традиції. Оскільки перед цим автор згадує місто Дюна⁴², що у скандинавській традиції співвідноситься з річкою Західною Двіною⁴³. Можливо, таким містом було Гніздово, що знаходиться напроти волоку з річки Касплі, притоки Західної Двіни до Дніпра.

Саксон Граматик зазначає, що Рагнар зібрав військо і відправився у похід проти Дія – короля Гелеспонту. Сам король брав участь у битві, однак його спіткало лихо і він поліг у бою. Королем завойованих земель Рагнар зробив свого сина Хвітсерка. Але у Дія було два сини: Дій і Даксо, які були одружені на доньках правителя Русі. Попросивши допомоги у свого тестя, сини Дія виставили проти Рагнара велику армію, яку легендарний ватажок зумів розбити⁴⁴. Проте з часом Даско ввів до міста, у якому мешкав Хвітсерк, армію, яка під виглядом купців вчинила напад. Хвітсерк та його військо відчайдушно боролось, за що

Nutt, 1894. S. 311–321.

³⁷ The Saga of King Heidrek the Wise. S. 60.

³⁸ Fornaldarsögur Nordrlanda.; Rafn, Carl Christian. 1.b. Kaupmannahofn, 1829. S. 235–299,

³⁹ McTurk R. W. Ragnarr Loðbrók in the Irish annals. *Proceeding of the Viking Congress Dublin 15 – 21 August 1973*. Dundalk, 1976. P. 93–124.

⁴⁰ Smith A.H. “The Sons of Ragnar Lothbrok.”. *Saga. Book of the Viking Club*. Vol. 11. 1936. P. 173–196; McTurk R. W. *Studies in Ragnars Saga Loðbrókar and its Major Scandinavian Analogues*. Oxford, 1979. S. 275.

⁴¹ The Saga of King Heidrek the Wise. S. 60.

⁴² The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus. Translated by Oliver Elton. London: Nutt, 1894. P. 30.

⁴³ Джаксон Т. Н. AUSTR I GÓRÐUM: Древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках. С. 34.

⁴⁴ The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus. P. 372.

Даско хотів подарувати йому життя, однак король відмовився⁴⁵.

Хвітсерк також згадується у “Сазі про Стурлауга Працьовитого”⁴⁶. Але важко встановити чи має він якийсь стосунок до сина Рагнара.

Л. Войтович ототожнює Хвітсерка з літописним князем Аскольдом. Це твердження важко підтвердити чи спростувати. З одного боку, Повість временних літ подає літописну легенду щодо найдавнішої історії Русі, яку важко вважати достовірним історичним джерелом⁴⁷. З іншого боку, зазначена оповідь добре ілюструє боротьбу різних скандинавських кланів на території Східної Європи.

Згаданий Саксоном Граматиком Гелеспонт можна локалізувати на території Двинсько-Дніпровського шляху. Якщо врахувати, що Хвітсерк помер до смерті свого батька Рагнара, загибель якого датується 860-ми роками, то можна припустити, що спроби утвердження Хвітсерка на Східному шляху відбулися після нападу Ейстейна та утвердження Хальвдана Старого в Альдейгюборзі і приблизно в один час із нападом шведських Інглінгів на Ладогу в 850-х роках⁴⁸.

Рагнар вирішив помститись за смерть сина. Він наказав Іварові управляти державою, а сам вирушив на Русь у пошуках вбивці⁴⁹. Достеменно невідомо, що мав на увазі автор: чи Русь була лише проміжним пунктом у його подорожі, чи кінцевою метою. Можна припустити, що ці території є близькими між собою і в уявленнях автора відносились до однієї сфери впливу. Цікавим є також той факт, що Хвітсерка названо правителем Скіфії, яку з попередніх зауваг автора можна локалізувати в Подніпров’ї⁵⁰. Однак питання східноєвропейських топонімів у праці Саксона Граматика є все ж досить складним і потребує окремого дослідження.

Захоплена Ейстейном територія Альдейгюборгу обмежувалась лише навколишніми землями Приладожжя. Це протодержавне утворення можна порівняти зі скандинавськими аналогами у період ранньої Епохи вікінгів, яких тоді налічувалось сотні. Таким маленьким “королівством” був і Алаборг. Ці поселення зазвичай розташовувались на головних пунктах торговельних шляхів і основне їх призначення полягало у закладенні факторій та зборі мита.

Отже, на матеріалі “Саг про давні часи” можна простежити боротьбу різних скандинавських династій за ключові торговельні сполучення у Східній Європі. Зазвичай цим займались не прямі спадкоємці скандинавських королівств, а представники бічних династій. Також не виключено, що ватажки вікінгів могли й не належати до королівських родин (особливо у ранній період експансії). Адже бувало, що автори саг, задля прославлення своїх героїв, хибно намагалися пов’язати їх із королівськими династіями, оскільки в середньовічній Скандинавії

⁴⁵ Ibidem. P. 376–377.

⁴⁶ Глазырина Г. В. Исландские викингские саги о Северной Руси. С. 171.

⁴⁷ Толочко А. П. Очерки начальной Руси. Киев–Санкт-Петербург: Лаурус, 2015. С. 17–34.

⁴⁸ Войтович Л. В. Князь Рюрик. С. 9.

⁴⁹ The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus. P. 377.

⁵⁰ Ibidem. P. 377.

ВІЙСЬКОВІ НАПАДИ “МОРСЬКИХ КОНУНГІВ” НА ОКОЛИЦІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ ...

походження було важливим фактором у житті будь-якої людини. Нерідко автори пізніших записів саг просто плутали прізвиська однойменних героїв. У легендарних сагах є актуальною проблема «мандрівних сюжетів», тобто приписування одному герою подвигів різних діячів. Яскравим прикладом збірного образу скандинавського героя є Хальвдан, який увібрав у себе риси інших славетних ватажків вікінгів. Усе це спричинило численні хронологічні невідповідності у сагах. Саме тому існує багато різних поглядів на легендарні саги, що, власне, робить їх актуальним предметом досліджень й дотепер.

Владислав Кіорсак. ВІЙСЬКОВІ НАПАДИ “МОРСЬКИХ КОНУНГІВ” НА ОКОЛИЦІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ВІДОБРАЖЕННІ ЛЕГЕНДАРНИХ САГ.

Проаналізовано свідчення про територію східної Європи в легендарних сагах, визначено їх історичну достовірність на основі співставлення з іншими скандинавськими джерелами та матеріалами археології. Розглянуто соціально-політичну ситуацію на території основних східноєвропейських протодержавних центрів у VIII-X ст., а також трактування цих подій у західноєвропейській та вітчизняній історіографії.

Ключові слова: легендарні саги, Русь, Скіюльдунги, Інглінги, Ауствег, Хольмгард, морські конунги.

Vlavislav Kiorsak. A MILITARY ATTACKS OF “SEA KING” AROUND EASTERN EUROPE IN THE REFLECTION OF THE LEGENDARY SAGAS.

An analysis of the legendary sagas Eastern Europe can be considered as a part of the “Scandinavian World” in the perception of their authors. Legendary saga together with other Scandinavian sources and materials of archeology reflect the struggle of different Scandinavian classes for a key ethno-cultural centers that formed around major trading routes - such as the Volga , Dnieper - Dvina , and the path from the Vikings to the Greeks. These fake derevations controlled by the formation of various Scandinavian dynasties , that often occurring dynastic military conflicts and attacks by “sea king “, the representatives of the peoples of the Scandinavian side who have not received the hereditary possessions and engaged in maritime piracy. A striking example is the heroes of sagas Halfdan son Eystein and Ragnar Lodbrok , who lived at one time and attacked various cities in Eastern Europe, but quickly had to leave . The saga editors are often confused about characters and invent genealogy , which complicates the identification of the hero, and results in chronological confusion.

However, involving the whole range of possible sources to reconstruct the socio- political and ethno-cultural situation in Eastern Europe. The question of the unsuitability of the legendary sagas as historical sources should be revised. That they contain an unique information to study the

history of Rus, but hidden under layers of later editions and stereotypes. Only a comparative historical analysis will allow us to highlight historic core of the work.

An important issue is the interpretation of toponymy . Traditionally, the historiography of place names Russia, Garpaгнкі, and Austrvegr treated as one name Rus. In our opinion this issue should be reconsidered, because these place names could initially identified with different territories and only with the formation of the centralized Russian state merge into a single title.

Keywords: legendary sagas, Rus', Skjoldungs, Inglings, Austveg, Holmgard, "sea king".